

Dušan STOJNIĆ:

PARTIZANSKA POZADINA

Ustaniци su došli u crkvu, skinuli pečat i počeli da zvone i obavještavaju narod o ustanku. Uskoro je stigao Mikan Garača, pozivajući me da ustanem i da idemo, jer puca na Knežici. On je krenuo u komšiluk i pozvao još neke ljude. Došli smo prema kući Miće Zeca. Već su se ljudi sakupljali. Neki su krenuli dalje, prema Čitluku. Krenuli smo prema neprijateljskom uporištu Bosanska Kostajnica. U našoj grupi imali su karabin: Mikan Garača, Vujo Vasilić, Mikan Jandrić, Deco Baskar i Niko Garača, Veljko Zec i Miće Zec imali su pištolje.

Krećemo prema Kostajnici. Došli smo do kuće Dragoje Zeca pa smo i njega povelili. Stigli smo ispod Balja. Ovdje su se sakupili ustaniци Čitluka, Strigove, Pobrđjana i ostalih sela. Sa nama su Veljko i Miće Zec. Šta da radimo? Da li ćemo napasti Bosansku Kostajnicu? Uskoro su došli drugovi i saopštili nam da su čuli da Miloš Bajalica sa grupom ustanika ide iz Dabince i Petrinje prema Bosanskoj Kostajnici. Rekli su da i mi krećemo. Tada smo i mi pošli. Ona masa je jurnula u grad. Počeli su povići i doživljaji ustanika. Žandarmi su pružili manji otpor, ali je izvršen juriš na njihovu kasarnu. Zarobili su Vidovića i htjeli ga ubiti, ali je protiv toga bio Mile Kravić, pa je Vidović pušten. Ustaniци su stigli u opštinu i uništavali do čega su došli, lupali i razbijali sjekirama prozore, ulazili u trgovine i sl. Ja sam se nalazio iznad kasarne i htio sam da sidjem pre-

ma kasarni. Uhvatio sam se za stupac i tek što sam htio da krenem bio sam ranjen u lijevu ruku. Pao sam na zemlju. Tu je poginuo jedan od ustanika. Pogodjen je u glavu. Kako se nedaleko od mene našao Likan Stojnić, sin Jošanov, iz Pobrđjana, prišao mi je i poveo me na više, do muslimanskog groblja. Tu sam našao mrtvog Kostu Ugrena, a čini mi se da je još jedan bio mrtav, dok je Rajko Marin bio teško ranjen u nogu. Tada mi je Veljko Zec rekao da krenem kući i da me vodi brat Ostoja. Tu sam bio i previjen. To je obavio Branko Mandić, koji je služio kod saniteta u bivšoj jugoslavneskoj vojsci, pa je i njemu Veljko rekao da me vodi.

Krenuli smo ja, brat Ostoja i Branko Mandić. Uz put smo došli u kuću Stojana Borojevića, gdje mi je Mandić pogledao ranu i još je zavio. Zatim smo otišli do Bjordja Beljića u Kalendarima, inače mog kuma. Uskoro su donijeli i ranjenoga Rajka Marina, koji je mnogo iskrvario i nalazio se pred smrću. Uskoro je umro. Od Bosanske Kostajnice idu ljudi, vraćaju se sa akcije. Nas trojica smo krenuli prema svojim kućama.

Tih dana u selu kod Miće Zeca i Veljka Zeca nalazio se student medicine Moric Levi. Rečeno mi je da se tu nalazi "neki doktor" koji bi mogao da mi previje ranu. Tako sam odlazio kod kuće Zečeve gdje me je Levi previjao, a Veljko i Mićo su davali čaršafe, jer nije bilo zavoja.

Drugog ili trećeg dana nakon ustanka meni je saopšteno da je održan sastanak u Balju i da sam imenovan za komandanta pozadine, a Miloš Bajalica za komandanta fronta. Dakle, sada je uspostavljen front prema neprijateljskom uporištu Bosanska Kostajnica.

Moji zadatci su bili da stvaram odbore po selima opštine Bosanska Kostajnica, da se brinem o ishrani ustanika na frontu, dok je Miloš Bajalica, kao komandant fronta, rukovodio ustanicima. Da sam imenovan za komandanta pozadine na Balju saopštio mi je Veljko Zec, koji je vjerovatno bio na sastanku na kome je to odlučeno.

Počeo sam, iako ranjen, da radim i da zadužujem ljude da prikupljaju hranu i da je nose na front. Tako je bilo prvih nekoliko dana, početkom avgusta 1941. Jednoga dana došao sam kod škole u Čitluku i tu sam našao Jocu Marjanovića, Rajka Djermanovića, Simu Komlenića, Milu Lalića i Iliju Stojanovića. Bilo je to neposredno poslije uspostavljanja fronta prema Bosanskoj Kostajnici. Oni su, kako sam razumio, upućeni da pomegnu organizovanju pozadine.

Pozvali smo narod u školu u Čitluku i tu smo izabrali odbor sela Čitluka. Tako se zvanično zvao /ne narodnooslobodilački odbor/. U ovaj odbor izabrali smo Fanu Djenadiju, koja se i sada nalazi u Čitluku. Istovremeno smo izabrali Fanu Djenadiju, Ostoju Tešinića i još neke. Oni će imati zadatak da se brinu o snabdjevanju fronta iz njihovog sela, iz Čitluka, da rade za ljude koji se nalaze na frontu.

Zatim smo izabrali odbornike u Strigovi i Pobrđjanima. U selu Strigovi prvi odbornici su bili: Mirko Andjelić, Jojčin Djukić, Pero Tubić i Marko Mandić. U Pobrđjanima su bili: Ostoja Garača, Milan Marin i Sino Tomić. U Kalendarima su bili: Janke Kovačević, Ilija Risojević i još neki.

Ja sam kao komandant pozadine zadužen da objedinjavam rad ovih odbora i da pratim da li se blagovremeno sakuplja i nosi hrana na front. Tako je i u Slabinji, Bačvanima i drugim

selima. Meni će povremeno pomagati Veljko Zec, naročito kada je trebalo održati sastanak sa narodom. Znali smo sakupiti narod iz dva - tri sela i sa njim održati sastanak, prenijeti šta je potrebno ljudima na frontu, kako treba organizovano i zajednički da radimo i sl. Ovako je bilo dok je držan front prema Bosanskoj Kostajnici. Trajalo je to do druge polovine avgusta 1941.

U to vrijeme kod kuće Veljka i Miće Zeca nalazio se na bolovanju Josip Mažar - Šoša. Tih dana je došlo do napuštanja frontalne borbe. Šoša je imao radio aparat, ali se veoma slabo čuo. Moguće su mu bile slabe baterije. Ljudi su se počeli da sakupljaju kod kuće Zečeve. Odavde su i pošli na ustanak i sada se opet ovdje sakupljaju. Nastala je izvjesna dezorganizacija i ljudi ne znaju šta da rade. Počelo se sa iznošenjem stvari iz kuća i sklanjanjem, jer se opravdano očekivalo da će neprijatelj doći u selo. Šoša je slušao vijesti i te večeri bilo je govora kako Pavelić ustupa Italijanima neke primorske gradove i područje - Split, Zadar, Šibenik i druge. Ljudi koji su se ovdje sakupili i traže da ja izađem među njih i da im nešto kažem. Nikola Kecmanović kaže: "Njemu vjerujemo" Izašao sam među grupu ljudi od nekoliko stotina, a oni su počeli da me pitaju šta se govori. Rekao sam im da sam u vijestima čuo kako Pavelić ustupa neke krajeve naše zemlje Italijanima. Tada su počeli da pitaju koliko bi Italijanima trebalo da dođu ovamo, a neki su počeli da pričaju kako su Italijani dobri, da su oni bili u Italiji, drugi su se tome suprotstavljali i tako se među ljudima prepričavalo. Vratio sam se u kuću, a oni nisu znali kuda da idu i šta da rade.

Šoša je htio da se odvoje ustanici koji su naoružani od onih koji nemaju oružja. Održao je sa nama kraći sastanak u

kući Zeševoj. Meni je rekao da neću ići sa njima, jer sam ranjen i bolestan, ali da vlast nikome ne predajem. Uvijek odbori neka djeluju. Neka se narod obraća odboru. Šoša je sa nasrnutim ustanicima otišao.

Zaboravio sam napomenuti da me je na dan prije napuštanja fronta pozvao Veljko Zec i rekao mi da ćemo ići na Balj, da sa Balja ljudi odlaze. Rekao je da mi hoćemo da odvojimo ljude koji imaju oružje, a da neki neće da daju puške, iako bi ostajali kod kuća. Napomenuo je da neki neće da slušaju pa bi trebalo raditi sa njima. Pošao sam sa Veljkom. Došli smo u gaj na Balju. Tu će ljudi dolaziti, Ja ću sa njima govoriti. Tu je došao Cvijo Serdar i još ljudi sa puškama. Govorio sam: "Ko hoće da se bori, treba mu puška, a ako neko želi da se vrati kući, neka preda pušku onome ko hoće da ide u borbu". Oni koji su pristajali da idu, da nastave borbu, odlazili su na određeno mjesto. Uspjeli smo da odvojimo grupu ljudi. Braća Muharemi sa grupom ljudi bili su izdvojeni.

Pošto je napušten front na Balju krenule su ustaše iz Bosanske Kostajnice u sela. Stigli su i u naše selo i poklali porodicu Jandrića, Kravića, Zecova. Pričalo se da je sa ustašama išao i dr Stipančić, iz Bosanske Kostajnice. On je navodno rukovodio ustaškom jedinicom koja je došla u selo i izvršila pokolj. Da li je sa ustašama bio i Ismet Ferhatović, poznati ustaški koljač, nije mi poznato.

Ustaše su ubile Ženo Martu i Vaju Zec. Uveli su ih u štalu, pobili, a zatim zapalili štalu. Ostale su samo kosti u gareži, koje su sahranjene. Ubijeni su Mara Zec i njeno dijete, Draginja Zec i njeno dvoje djece, Ana Zec, žena Mojsije Zeca i njena kćerka Stoja. Oni su iz sela Strigove. U selu Čitluku po-

bijeni su Kravići i Jandrići.

Naoružani ljudi podijelili su se u dvije grupe - jedni su otišli sa Bošom, a drugi ostali sa Draganom Marinom u Fastirevu. Jedna grupa je bila i na Balju, ali mi nismo vozani za njih, već za Fastirevo.

Ja sam nastavio da radim svoj posao. Istina, neposredno poslije raspuštanja fronta na Balju, zavladao je neizvjesnost i zatišje, ali to nije dugo trajalo.

Drugom polovinom septembra 1941. održan je narodni zbor u Fastirevu, u rijeci Grabašnici. Na zboru je izvršena zakletva boraca sa Karana. Na zboru je govorio Osman Karabegović, Boško Šiljegović, Mladen Maria i Lazo Lazić. Na zboru je učestvovala grupa partizana iz Kozare, među njima je bio i Tomica Španović.

Nana povremeno dolazi Veljko Zec i održava sastanak. Preradjivali smo istoriju SKP/b/. Pored mene, kandidati su: Božo Savić, Pero Umićević i Mikan Garača. Veljko se tada nalazio u karanskoj četi, ali ne znam kakvu je funkciju imao.

Kao komandant pozadine, nastavio sam da radim na sakupljanju hrane za Karan. Kako se bližila jesen i zima, pripremali smo i pleli čarape za borce, a kasnije šivali i bijele mantile, naročito u zimu 1942. kada je uslijedila njemačka ofanziva iz Bosanske Dubice prema Prijedoru. U prvo vrijeme, prije stvaranja čete na Karanu, dok ljudi nisu znali za borce u Fastirevu, bilo je poteškoća oko prikupljanja hrane. Tu su se najviše istakli i pomagali mi Ostoja Jandrić i Mirko Anđelić. Oni su uvijek spremno izvršavali zadatak.

Neposredno poslije povlačenja naoružanih boraca u Fastirevu, stvaranjem partizanskih četa, stigla je direktiva da se

stvara rezervna četa. Mi smo u Strigovi osnovali ovakvu četu već u oktobru 1941. Četa je imala komandira i komesara. Komandir je Božo Savić, a ja sam komesar. Iz čete ćemo popunjavati partizanske jedinice i s partizanima odlaziti u akcije, ponašati pri iznošenju plijena, rušenju pruge i onesposobljavanju objekata koji su služili neprijatelju. Kad je u akcijama zarobljavano oružje, ljudi iz rezervne čete su primali oružje i ostajali u partizanskoj četi. Četa je brojala i do stotinu ljudi. Sa njom je izvođena obuka na Mandića bari. Božo Savić, podna-rednik bivše jugoslavenske vojske, kao komandir čete, izvodio je obuku i vježbe jednom ili dvaput nedjeljno.

Kao komandant pozadine bio sam vezan za četu u Karanu, a kasnije za štab I bataljona. Povremeno sam odlazio na Karan, i primao zadatke u vezi sa snabijevanjem boraca. Prilikom boravka na Karanu upoznao sam Andju Knežević, koja je kasnije bila sekretar srpskog komiteta SKOJ-a za Bosanski Ljvi i sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za Kozaru. Ona sada živi u Sarajevu. Radila je na organizovanju skojevske i omladinske organizacije. Ja sam je nazivao Brnja. Uzeo sam to ime iz brošure "Cijena krvi" u kojoj se opisuje partijska ćelija u SSSR-u i njena borba protiv vlastodržaca. U toj ćeliji bila je i žena Penja, odvažna pa čak i stroga, koja je strijeljala neke neprijatelje. Andja mi je po ponašanju ličila na Penju. Bila je suviše ozbiljna i stroga. Pod kraj 1941. u školu u Strigovi osnovana je partizanska bolnica. Ona je pripadala karanskoj četi, a kasnije I bataljonu. Kandidati sa područja odlazili su u bolnicu na sastanke, prodjivali partijski materijal. 13. februara 1942. došao je Veljko Zec i kod mene prenoćio. Tada je odredjenje počeo govoriti o partiji i rekao mi da će me primiti u KPJ. Govorio je kakav

treba da bude član partije, napomenuvši da imam 90% osobina člana partije. Činilo mi se da neću moći da ispunjavam sve obaveze, pa sam to rekao Voljku, a on mi je odgovorio da partija daje svojim članovima zadatke koje mogu da obave. On mi je još pričao o Lenjinu, o Sovjetskom Savezu i socijalističkom uređenju, o ciljevima naše borbe i sl. Toga dana primio je u KPJ mene, Mikana Garaču i Božu Savića. To je bila partijska ćelija, koju je Voljko Zec stvorio 14. februara 1942. Ja sam bio izabran za sekretara ćelije. Voljko me je poveo na partijsku konferenciju u štabu I bataljona na Karanu. Na ovoj konferenciji bilo je 40-50 delegata. Konferenciju je otvorio Branko Babič - Slovenac, koji je u to vrijeme sekretar Okružnog komiteta KPJ za Kozaru. Na konferenciji je bio i Boško Biljegović.

Prisutni delegati podnosili su izvještaje o svome radu tamo gdje su se nalazili i djelovali. Sjećam se kada je podnosio izvještaj Miloš Stojaković o stanju u Bečvanima, Babincu i drugim selima prema Bosanskoj Kostajnici, o stanju u baljskoj četi. Trebalo je da i ja podnesem izvještaj. Otprilike sam rekao: "Partijska organizacija u Strigovi je dana stvorena. Ja ovdje neman šta da govorim o njenom radu, osim to da smo kao kandidati proradjivali istoriju SEP/b/". Napomenuo sam da se narod odaziva na naše pozive da daje što se od njega zatraži i da s te strane nema poteškoća.

Uporedo sa stvaranjem partijske organizacije u Strigovi, stvorena je skojevska organizacija, aktiv SKOJ-a u koji su ušli: Dušan Samardžija, Marinko Stojnić, Radojka Zec, Radojka Drljača, Branko Tadić i Bogdan Tubić, koji je bio sekretar aktiva. Bogdan sada živi u Rakovici kod Beograda, a Marinko Stojnić u Sarajevu. Na stvaranju skojevske grupe radio je Stojan Bajali-

ca, koji se nalazio u baljskoj četi. On je dolazio na sastanke skojevskog aktiva. Početkom februara na sastanke je dolazio Ulađjo Maria, koji je bio u I bataljonu na Karanu.

U proljeće 1942. već su postojali odbori u svim selima opštine Bosanska Kostajnica. Trebalo je stvoriti opštinu. Prije osnivanja opštine, održana je i druga partijska konferencija. Bio je mart 1942. Tada je izabran sreski komitet KPJ u koji su ušli: Miloš Stojaković, Dašan Stojčić, Anđja Knežević, kasnije kooptiran i Veljko Zec. Konferencija je održana u štabu I bataljona na Karanu. Miloš Stojaković imenovan je za sekretara komiteta. Prije ove konferencije mi smo obišli sva sela na području opštine Bosanska Kostajnica i izvršili reorganizaciju narodnoslobodilačkih odbora po selima. Direktiva je bila da se bira po 5 odbornika, a u manjim selima po trojica. U većim selima biralo se i do 7 odbornika.

U martu 1942. poslije partijske konferencije, odlučeno je da se osnuje opština Bosanska Kostajnica. Prije toga izvršeni su izbori odbornika, narodnoslobodilačkih odbora po selima. Sjedište, kako se tada zvalo mjesto gdje se nalazila opština, biće u selu Čitluku u tzv. parohijskom domu. Nene je pozvao Miloš Stojaković, sekretar sreskog komiteta KPJ, i saopštio mi da je odlučeno da ja budem komandant opštine Bosanska Kostajnica. Ja sam to u prvo vrijeme odbijao, jer sam smatrao da neću moći udovoljiti takvoj dužnosti u ratnim prilikama. On mi je rekao kako smo jedva dočekali da sami biramo predstavnike vlasti, da nam ne bude neko sa strane, pa ga iznenađuje zašto se ovako odnosim prema zadatku. Vrijevši da ne mogu izbjeći, primio sam dužnost komandanta opštine.

U opštini je postavljena uprava u koju su po partijskom zadatku ušli Ostoja Muharem i Mirko Anđelić. Nas trojica sačinjavamo upravu opštine, sa komandantom na čelu. Istovremeno predsjednici seoskih narodnooslobodilačkih odbora biće opštinski odbornici.

Uspostavljena je i milicija pri opštini. Možda je nevjerovatno, ali je činjenica da se odmah zvala milicija, a ne straža ili kako drukčije. Komendant I bataljona Ivica Marušić - Ratko poslao mi je trojicu prvih milicionera pri opštini. Bili su to: Mikan Kondić, Mile Dfagišić i Fraštalo. Milicija je imala zadatak da obezbjedi izvršenje odluka narodnih odbora.

Rješavani su i pojedinačni problemi građana, primane njihove molbe, pritužbe i sl. Opština je počela da se brine o snabdjevanju ne samo jedinica nego i naroda, zatim je vodila brigu o tome da se skriva žito od neprijatelja, spremena su skloništa, kopane zemunice itd. Pored snabdjevanja partizanskih jedinica, mi smo se brinuli o snabdjevanju bolnice u Strigovi. Komendant opštine u stalnoj je vezi sa štabom bataljona na Karanu. Čak smo imali i telefonsku vezu sa štabom bataljona. Često smo preko telefona primali naredjenja o prikupljanju hrane, a bilo je potrebe da se i lično odlazi u štab bataljona radi dogovora. Saobraćaj je vršen preko komandanta bataljona Ratka Marušića ili preko komesara Žarka Zgonjanina.

U proljeće 1942. mnogo se radilo na skrivanju žita. Bilo je to u stvari opštinsko žito. Ono se sakupljalo putem dobrovoljnog priloga u žitu koje su ljudi davali prema svojim mogućnostima. Ovo žito smo skrivali obično u kace i ostavljali na pogodna mjesta u šume. To su nam bile i rezerve u slučaju potrebe. Uporedo sa tim, narodu je govoreno da i sam sakriva žito radi

svojih potreba. Inače, očekivalo se da bi neprijatelj mogao doći u sela i opljačkati žito, kako je to obično radio u selima uz Bosansku Kostajnicu. Nikla je parola: "Ei zrna žita okupatoru". U opštini smo raspravljali i imovinsko pravne odnose. Dolažili su ljudi da raščiste pojedina imovinska pitanja. Istina, radilo se samo na bazi ubjeđivanja, jer nije bilo sankcija. Imali smo i zapisničara ili pisara u opštini. To je Mirko Pavičić, bivši žandarmerijski narednik koji je prije rata bio komandir žandarmerijske stanice u Prijedoru. Bio je dobar čovjek. Poginuo je u kozarskoj ofanzivi.

Iako sam bio komandant opštine, nisam obaviješten o tome da se priprema ofanziva. Istina, u toku razgovora sa drugovima iz štaba bataljona bilo je riječi o tome da će biti borbi. Međutim, pripreme oko skrivanja hrane i namirnica upućivale su na zaključak da se može očekivati izlazak neprijatelja na oslobođenu teritoriju. Tih dana vođene su borbe sa neprijateljom duž željezničke pruge Prijedor - Bosanski Novi, zatim prema Dobriju itd. Mi smo navikli na svakodnevne akcije partizana i na borbe sa neprijateljem na cijelom području Kozare. I pored toga, radili smo svoje poslove u pozadini, snabdjevali partizane hranom, brinuli se o narodu, držali političke zborove i svu aktivnost orijentisali za potrebe partizana. Znali smo da se partizanske jedinice brinu o našoj oslobođenoj teritoriji.

Međutim, početkom juna 1942. doznajemo da je neprijatelj prodro iz Bosanske Kostajnice i da kreće prema našim selima. To smo doznali od ljudi koji su se povlačili vozeći imovinu. Pričali su da neprijatelj ubija sve što uhvati. I partizani su se povlačili. Pozvao sam štab I bataljona i javio mi se komandant Zarko Zgonjanin. Ispričao sam mu šta se dešava

da narod bježi ispred neprijatelja, i kuda ćemo da odstupamo. Žarko je rekao da je pravac odstupanja prema Knežici. Izišao sam pred narod i saopštio mu kuda da odstupa. Fristizao je narod iz sela Tavije, Kalendera, Podoške. Počelo je i u Strigovi da se sprema odstupanje. I ja sam iz Opštine evakuisao što je potrebno. Nešto žita na brzinu smo sakrili.

Krenuo sam sa drugovima iz Opštine. Sa mnom je pošao i Jovo Marjanović, koji je u to vrijeme član Sreskog komiteta /sada se nalazi u Mađjarskoj, pobjegao je 1949./. Prije nego polaska stigla je u Strigovu i baljska četa, koja je odstupala ispred neprijatelja. Borci su prenoćili u školi. Bio sam i ja sa njima. Naredjeno je da se škola zapali, kako ne bi poslužila neprijatelju za smještaj posade. Iako nam je bilo teško, zapalili smo školu. To je učinio Šinik, borac koji je bio kod bolnice u Strigovi. Škola je ostala goreći, a mi smo krenuli. Već ujutro bili smo u Krivoj Rijeci. Tu se nalazila i komora baljske čete. Kuhala se i spremala hrana za borce.

Stigli smo konačno u Kozaru, u zbjeg. Narod se našao na prostoru Gračanice, Mlječanice i Paleža. Ja sam sa narodom Opštine Bosanska Kostajnica. Održavam vezu sa odborima po selima. Svaki odbornik u selu nastavio je da radi kao i prije. Nalazili su se među seljacima, brinuli se o njihovom smještaju, ishrani i sl. Kako je hrane bilo malo, jer se nije uspjelo mnogo ponijeti, trebalo je voditi računa da se ono što ima podijeli. Tu je došla do izraza solidarnost. Djelilo se i najmanje parče hljeba i sve ostalo.

Neposredno pred naš dolazak u Kozaru, u zbjeg, obavjestio me je Voljko Zec da je održan sastanak u štabu II bataljona, na kome su bili prisutni i članovi Okružnog i sreskog komiteta

sa Brankom Babičem - Slovencem. Odlučeno je da se stvori posebna komisija. Zadatak komisije je da održava zborove sa narodom u zbjegu i da smiruje narod, da ojačava borbeni duh i da ne dozvoli da nastupi kolebljivost i uznemirenost. Trebalo je održati vezu sa narodom, objasniti situaciju u kojoj smo se našli i ublažiti poteškoće u kišnim danima 1942. u Kozari. U ovoj komisiji, čini mi se, radio je i Skender Kulenović. Tu su se kasnije našli: Sida Marjanović, Dževad Midžić, Veljko Zec, Nikica Pavlić i još neki. Našli smo se u Sastavcima u Kozari. Treba da održimo zbor sa narodom. Ovdje je trebalo da se dogovorimo šta će koji od nas da govori, a zatim da se podijelimo u grupe koje će održati zborove na Paležu, u Gračanici i Mlječanici.

Sakupio se narod u Sastavcima. To nije bilo teško jer se narod nalazio u blizini, po šumi. Najprije je govorio Skender Kulenović o političkoj situaciji kod nas i u svijetu. Govorio je i Veljko Zec, a mene je zapalo da govorim o četnicima. Istina, četnika nije bilo na Kozari, ali je bilo njihove propagande. Sida Marjanović govorila je u ime žena, a Dževad Midžić u ime omladine. Kada smo završili zbor, pošli smo da analiziramo šta smo uradili. Istovremeno trebalo je da se dogovorimo šta dalje da radimo.

Prije zbora, mi smo stvarali omladinske čete i upućivali ih na Patriju, Ravni Gaj i Pogledjevo. Mnogi od tih omladinaca, prve noći na položaju ginuli su ili ranjavani.

Poslije toga podijelili smo se u grupe. Sa jednom grupom počeo je Veljko Zec, sa drugom Dževad Midžić, Sida Marjanović i ostali iz naše grupe. Pošlo se na održavanje zborova u Gračanici, na Paležu i Pašinih Konacima. Sutradan je trebalo da se nađemo u štabu II bataljona. Prenoćio sam na Paležu i sutradan

došao u štab II bataljona na Vitlovskoj. Ovdje nam je saopšteno da je odlučeno da se zborovi i dalje održavaju po zbjegovima, po uzoru na neku od revolucija, i da se narod okuplja nažbor radi veselja, pjesme, igre i sviranja. Sida Marjanović je svirala na harmonici. Pronađene su i neke harmonike. Ja sam bio naoružan i nosio sam opasač sa fišoklijama po civilnom odijelu, što je loše izgledalo. Sida Marjanović je držala harmoniku, pa mi je predade da je nosim. Krenuli smo prema mjestu zvanom Kilava Bukva. Tu ćemo da držimo zbor. Tu se narod smjestio u kolibe od drveća. Tu su se nalazili Mandići iz Strigove. Oni pripremaju nešto za hranu, pa i nas nude da jedemo. Sida Marjanović počela je da svira na harmonici. Sida svira lijepo da bi, kako narod kaže, iz kamena suza pošla. Međutim, niko se nije okupljao. Odlučili smo da narod sazovemo preko odbornika. Na mene je pao zadatak da to izvršim. Pošao sam sa Kilave Bukve prema Sastavcima i počeo da pozivam ljude. Tu su se nalazili Kalanderi, Pođoška i druga sela. Odbornici su shvatili zadatak i obećali da će naredboći. Vratio sam se i rekao Sidi da će se narod iskupiti. Stigli smo na određeno mjesto i zaista već je bilo dosta naroda. Nema muškaraca, ali se zna da su na frontu.

Sida mi je rekla da kažem da su oni došli iz grada da se zajedno sa nama bore i podnose sve teškoće. Stao sam na panj i obavjestio narod o početku zbora i naglasio da se među nama nalaze Sida Marjanović, Dževad Midžić, za koga sam rekao da je Musliman, student; zatim su govorili Sida i Dževad.

Održali smo nekoliko zborova. Već smo pet dana u zbje-gu u Kozari. Poslije su me pozvali i saopštili da narod Opštine Bosanska Kostajnica kreba da ide iz obruča, jer je probijen front. Vaso Butozan je pozivao da odbornici opštine Bosanska

Kostajnica krenu sa narodom. Krenuo sam do odbornika koji su sakupljali narod po zbjegu. Kada samo se sakupili, pošli smo niz Riječanicu prema Bokanina. Noć je. Neke sam pozivao, ali nisu htjeli da pođu.

Kada sam došao blizu Bokana, susreo sam Branka Babića - Slovenca, Josipa Mažara - Šošu i mislim Miloša Biljegovića. Oni su mi rekli da krenem sa narodom, da bude red i tišina. Tako sam sa narodom opštine Bosanska Kostajnica izišao iz obruča. Izišao je skoro sav narod ove opštine. Moguće je manji broj ostao, ali je većina izišla. Mi smo u obruču ostali oko 3 dana. Pored naroda bosansko-novske opštine, koji je prošao iz obruča, prošlo je još ljudi iz ostalih sela sreza Bosanski Novi. Bilo je naređeno da sav narod Novskog sreza krene iz zbjega u svoja sela. Te noći moglo je izaći desetak hiljada ljudi. Prošli smo lako i bez otpora, jer je prostor kuda smo se kretali bio slobodan. Kada smo stigli na Marine, čuli smo pucjavu prema Ravnom Gaju.

Narod što se izvukao iz obruča vratio se kućama oko 20. juna 1942. Oko Kozare je i dalje ostao obruč i narod koji nije uspio da izađe opet se našao u obruču. Ja sam pošao po selima, jer ovdje nema neprijatelja, te sam sa odbornicima nastavio da radim, i da se dogovaramo. U selima je pustoš. Ljetina je prisjela. Trebalo je žeti pšenicu. Dogovarao sam se sa odbornicima da zajednički spasavamo ljetinu. To mi je rekao i Boško Biljegović, kada sam izišao iz obruča. Govorio mi je da narodu treba reći da kolektivno obrađuje zemlju. Treba sakupiti i ljetinu porodice koje se nisu vratile. Boško je u to vrijeme bio sa jedinicama Erve krajiške brigade i nalazio se na Tubića Brdu. Poslao je Stanka Ticu da me pronadje i da se dogovorimo. Našao sam ga kod mlina Tubićevog. Tu mi je pričao o situaciji u kojoj

sno se našli. Govorio je da će se vjerovatno još naroda vratiti kućama i da organizujem narod da kolektivno obrađuje zemlju jer da će se na taj način mnogo više uraditi. Ja sam nastavio da radim sa narodom. Uspjeli smo da sakupimo dosta ljetine. U Kozari se svakodnevno vode borbe. Čujemo pucanje. Radimo sa narodom u selima. Još je juni mjesec. Narod se obraća odbojnicima i mi djelujemo kao i prije ofanzive. Mnogi ljudi su uspjeli da se vrate svojim porodicama.

Došao je početak jula 1942. Izvršen je proboj iz obruča, ali je vrlo malo naroda prošlo. Tih dana otišao sam u Grabašnicu i tamo našao Ratka Marušića, komandanta Prve krajiške brigade. Sa njime je bio i Boško Biljegović. Pored jedinica Prve krajiške brigade, tu se sada našlo i nekoliko jedinica kozarskog odreda. Tada sam čuo da je narod koji nije uspio da se probije iz obruča zarobljen u Kozari.

Tih dana došao je Branko Babić - Slovenac, koji će prenoćiti kod mene na štali. Održaće i sastanak sa članovima partije iz sela. On nam je ispričao u kakvoj smo situaciji poslije razbijanja naših snaga u Kozari. Rekao nam je da će neprijatelj vjerovatno vratiti žene i djecu, ali da će ljude koje pohvata pobiti. Govorio nam je da budemo strpljivi i da podnesemo sve tegobe, da vjeruje da će se nešto naroda vratiti kućama, da treba nastaviti obradu ljetine i spremanje hrane.

Branko je krenuo od nas. Uskoro je stiglo naredjenje da se povlačimo preko Sane, na Podgrmeč. Stigla je vijest da će neprijatelj doći i u naša sela. Počeli smo u selima da se spremamo za ponovni pokret. Međutim, mnogima se ne ide, jer su već jednom polazili u Kozaru i vratili se veoma teško. I na posletku

neće niko ni poći. Međutim, govorilo se da će partizani krenuti za Podgrmeč. Odlučio sam da i ja sa I bataljonom, sa članovima partije iz sela podjem za Podgrmeč. Prešli smo preko Sane i došli u selo Bađinirovac. Zadržali smo se nekoliko dana. Već je sa-
stavljene neprijateljski front Ljubija - Suhača. U Grmeč se ne može. Bataljonom rukovodi komandant Žarko Zgonjanin. Uskoro je pala odluka da se vratimo na Kozaru. I mi smo se vratili u naša sela. Napravljena su i skloništa. Doznajemo da nastupa neprijateljski streljački stroj od Kozare koji čisti sela. Već je stigao do škole u Strigovi.

Ja sam sa nekoliko drugova prenoćio kod rijeke u Strigovi. Sutradan smo izašli u selo Dumbavu i došli u vezu sa I bataljonom. Sa nama je i Veljko Zec. Tu su sada: Veljko i Mičo Zec, Mirko Andjelić. Noću su u Pastirevu neki pospali, pa sam ih budio, jer sam osjetio da neprijatelj nastupa. Teško sam ih pokrenuo i pošli smo kroz šumu prema Dumbavi, prema mjestu Križ. Doznajemo da se štab I bataljona nalazi u Riševoj kući u Dumbavi. Pošli smo prema Kuljanima i Johovoj kako bismo izvidjeli neprijatelja. Božo Savić i Mikan Garača odlučili su da pođu prema skloništu koje su pripremili. Mi nismo bili za to - moj brat Ostoja, Mičo i Veljko Zec, Mikan Kondić, Mirko Andjelić, Srđo Balaban i ja došli smo na mjesto Gaj, pa smo se spustili niz proplanak između bukava. Tu smo sjeli da se odmorimo i dogovorimo. Tek što smo sjeli, čuli smo top, ali daleko od nas. Čuli smo kada je opalio i drugi top. Mnogi su se sklonili za bukve. Fosilije druge ispaljene granate, mene i brata Ostoja posula je prašina eksplozije. Ispod nas se začuo jank. Pala je granata pored bukve za kojim su bili Mirko Andjelić i Veljko Zec. Oni su teško ranjeni. U blizini se nalazio i Srđo Balaban, ali je ostao

nepovrijeđen. Veljko je teže ranjen ali je bio živ. Mirku Anđeliću je prebijena noga i samo je dio kože držao. Pokušavamo da ih spasimo. Sjekli smo drveće da bi napravili nosila. U blizini je partizanska četa, koja nam je pritekla u pomoć i zavila ranjenog Veljka i Anđelića. Ponijeli smo Veljka i Mirka niz neknu Svjetsku rijeku i tražimo dobro sklonište. Partizani odstupaju, iz Riševe kuće u Dumbravi prema Johovoj Vodi u Pastirevu, prema Dobrljicu. Borci se ubrzano kreću, nastala je gužva. Ostavljamo Mirka Anđelića. On moli da ga neko ubije, ali se niko ne može odlučiti na to. Tu se našla žena, u bjekstvu, pa nam reče da Mirka ostavimo. Ostavili smo ga i ona ga je spasila. Ne sjećam se kako se zvala. Istina, on je bio sklonjen i neprijatelj ga nije pronašao, ali je zbog teškog ranjavanja umro. Mnogo je iskrvario. Ranjenoga Veljka Zeca i njegovog brata Miću smjestili smo u bunker u sklonište i tu smo ih zatvorili. Veljko je živio nekoliko dana i pollegao je ranama.

Šta je bilo sa Božom Savićem i Mikanom Garačom? Ne znamo, jer su se odvojili od nas. Došli smo u voz sa Zarkom Zgonjaninom, komandantom I bataljona, i Draganom Marinom, njegovim zamjenikom. Našazimo se kod Johove Vode, u Pastirevu. Održan je sastanak svih komunista. Bilo je oko 40 članova partije. Trebalo je da donesemo odluku šta da radimo i kuda da krenemo. To je bilo 27. jula 1942. Bilo je govora da idemo za Podgrmeč, što je predlagao Lazo Lazić, komesar čete, jer je poznao kraj kojim se moglo prebaciti preko Sane. Bilo je prijedloga da krenemo u Kozaru i da se izvrši proboj obruča radi ulaska u Kozaru. Još dok smo o tome raspravljali, počela je da nas tuče neprijateljska artiljerija, pa smo prekidali sastanak i opet ga nastav-

ljali. Nismo se u svemu mogli saglasiti, ali smo uspjeli da se dogovorimo i da krenemo. Odlučeno je da dvije čete krenu prema Bosanskoj Kostajnici, preko Balja i Huma i da pokušaju preći prema Johovi i Vranovcu i dalje preko ceste Bosanska Dubica - Prijedor, za Kozaru. Sa barcina ovih četa pošli su komandiri Ostoja Miljaković i Mihaljo Gačić. Oni su i tražili da ostanu na ovome području.

Ostale tri čete /u Johovoj Vodi bilo je pet četa/, krenuće za Kozaru preko Jutrogušte. Sa ovim četama poći će i komandant Žarko Zgonjanin. On mi je rekao da ću da pođem sa njima za Kozaru. Krenuli smo. Išli smo preko Dumbrave, Grabašnice i Krive Rijoke.

Krenuli smo prema Kozari. Prošli smo pored kuće Stupara, i došli do mjesta Vrela, odakle izvire rječica Strigova. Tu nam se pokolebao vodič, jer navodno nije znao put za dalje kretanje. Žarko Zgonjanin, koji je rukovodio pokretom četa, postupio je oštrije prema vodiču, koji je pristao i vodio nas dalje. Proveo nas je preko puta iz Planinice za Jutroguštu. Zatim smo sišli na cestu Knežica - Prijedor. Nikoga nema na putu. Stigli smo na obronke Kozare. Tu su se borci odmorili i pošli u voćnjake da nabere voća - bile je mnogo zrelih šljiva i drugog voća. Sa nama je išlo i 40-50 civila, među kojima je bilo ljudi, žena i ranjenika. Stigli smo u Gornji Jelovac do kuće Blagoje Vile. Bio sam tada sa Žarkom Zgonjaninom i Draganom Vujanovićem. /Dragan je u toku rata poginuo/. Dok smo sjedili kod kuće Blagoje Vile čuli smo pucanj. Zapucalo je. Nismo znali da se na Patriji nalazi neprijateljska posada. Iz ove posade pošle su dva vojnika sa ljekarom. Njih je dočekaao borac Pero Bosančić i pobio. Tako je otkrio naše prisustvo, pa je neprijatelj otvorio na nas vatru.

Tada sam vidio kako su naši borci hrabro jurišali preko brisanog prostora prema neprijateljskom uporištu i protjerali ga o-
davde. Neprijatelj se povukao prema Medjuvodju. Tako smo se po-
slije ove akcije opet našli u Kozari.

Neprijatelj je ostavio stravične tragove. Leševa je bi-
lo na svakom koraku. Takođe i stoke. Stoka koja je ostala iza po-
rodica koje su otjerane u ropstvo hodala je po njivama i šumi.
Bila je podivljala i bježala je od nas. Najteže je bilo posmatra-
ti prazne kolijevke djece ili mrtvu djecu. Leševi su bili u ras-
padanju.

Mi smo krenuli dublje u šumu gdje ćemo da se smjestimo.
Odmah po dolasku održali smo partijski sastanak. Na sastanku sam
izabran za komesara bataljona. Sastankom je rukovodio Žarko Zgo-
njanin, koji je rekao da je bataljon trenutno bez komesara i da
treba da ga između sebe izaberemo. Dragan Vujanović predložio
je da ja budem komesar. Tako je bilo dok kod nas nije došao Mi-
loš Stojaković, koji je u to vrijeme bio sekretar Sreskog komi-
teta KPJ za Bosanski Novi i član Okružnog komiteta za Kozaru.
Miloš je primio dužnost komesara bataljona, a ja sam bio njegov
zamjenik.

U Kozari smo ostali oko dvadesetak dana. Bilo je veli-
kih poteškoća, čak i demoralizacije. Nije bilo borca koji nije
izgubio nekoga od članova porodice u ofanzivi. To je bilo veoma
teško. Bilo je i razočaranih. Trebalo je da se politički radi
sa borcima i da se razbija potištenost i razočarenje. Držali smo
partijske sastanke i sastanke sa borcima. Trebalo je povratiti
njihovu vjeru u borbu. U prvo vrijeme nismo išli u sukob sa ne-
prijateljem. Kasnije smo otpočeli akcije. Neprijatelj je izlazio

u sela, da pljačka. Počeli smo da tražimo dobrovoljce koji su odlazili u zasjede i dočekivali pljačkaše. Tu su komunisti odigrali glavnu ulogu. Bili su među prvima. Oni su se javljali i odlazili^u zasjede, dočekivali ustaše, otimali pljačku i sl. Tada su se i ostali borci javljali u akcije. Počele su manje akcije.

Uskoro se jedna četa vratila na Karan. Mislim da je sa ovom četom išao Stevan Janjetović, kao komandir. Sa njima je išao i Dragan Vujanović. Oni su na tome području izveli akcije, napadali žandarmerijske stanice.

Još dok smo se nalazili u Kozari, održana je partijska konferencija sa kojom je rukovodio Branko Babič - Slovenac /20.9. 1942. sa 55 delegata/. Na ovoj konferenciji govorili smo o našim nedostacima i slabostima u toku ofanzive na Kozaru.

Arhiv Bos. kraljevine B. Luka

ABK 209-009-007.